

SIMULARE / FINGIMENTO

Proces de abstractizare a emoției, un *corelativ obiectiv*, dacă am folosi conceptul lui T.S. Eliot, *fingimento* reprezintă actul poetic de intelectualizare și totodată de „autentificare” ficțională a trăirii poetice în viziunea poetului portughez Fernando Pessoa. Paradoxul face ca simularea autenticității proiecției literare să vină pe fundalul ontologic al deposedării de personalitate a creatorului, *peessoa*, pronume negativ, se traduce ca „nimeni”. Poetul își poartă așadar ca destin anularea de sine, însă această punere între paranteze a propriei personalității/ a propriei *persona* (a propriei măști) ajunge să fie suplinită prin inventarea altora, măști mai credibile decât propria existență empirică. Heteronimele create de Fernando Pessoa sunt voci și prezențe care ocupă un timp (li se inventează biografii) și un spațiu inconfundabil în literatura portugheză și universală: Alberto Caeiro este poetul naturii, *argonautul senzațiilor*, maestrul panteist care învață lecția whitmaniană a scriiturii firești, simple „cum e vântul când bate”. Ricardo Reis este poetul livresc, a cărui artă are darul limpezimii horațiene, dar și al formei elevate, trecute prin fiorul gnomic-sapientțial specific meditativ. Álvaro de Campos este cel mai frenetic heteronim, cel în care poetul pune maximum de emoție și de tensiune, futurist în esență, polemic, ironic, gestionează procesul heteronimic pessoan cu o abilitate supra-regizorală.

În dinamica simulării persoane, procesul depășirii conțurului măștii este posibil fie prin activitatea proiectivă, întreținută de „tumultul concentrat al imaginației intelectuale” pe baza căruia se reușește mimarea de existență „autentică”: „Tinerețea mea perpetuă / *De a trăi lucrurile ca senzații și nu ca responsabilități*”, fie prin *fingimento* (minciuna, ficționalizarea literară) proces aparent necontrolat, cum se întâmplă în poemul *Ah, un sonet*: „Mi-e inima un amiral smintit/ ce lasă-n părsărire marea mare/ doar ca să și-o amintească deslușit/ prin casă la plimbare, la plimbare... // Mișcându-se (eu însumi sunt urnit/ din scaun, doar de gândul la mișcare)/ ea, marea părăsită s-a proptit/ în mușchii obosiți de nemișcare. // În brațe și-n picioare e un dor./ Din creier dorul dă pe dinafară./ Mânia e făcută tot din dor. // *Dar – asta-i bună! – Doamne, ce scandal!/ de inimă vorbeam ca să-mi apară./ în loc de sentiment, un amiral*” (trad. Roxana Eminescu, subl. ns). Pregătirea simulării deliberate devine pretext pentru a marca faptul că această

tehnică, proiectată și la nivelul creator al heteronimului, din exercițiu conștient și coordonat rațional, dobândește caracter de manifestare independentă, spontană, necontrolată, care scapă deliberării, ca o *componentă naturală a unui suflet autentic*, nicidecum a unui construct. În *Dincolo de bine și de rău*, Nietzsche spunea că „noi suntem din cap până în picioare din moși strămoși – obișnuiți să mințim” (1991).

Pentru poetul portughez rezolvarea este posibilă prin visare: „Visez, ocult, isteric, un popas (...)/ o, dor uman de-a fi pârâu sau port...”. Prin acest proces oniric se explică și poetica lui Bernardo Soares, de asemenea și simularea ortonimului. La Álvaro de Campos visul nu devine o posibilitate de refugiu, ci dimpotrivă îi oferă cadrul implicării în aventura imaginației și perspectiva libertății totale (*Oda maritimă*): „despuiat chiar de mine, alături de voi – ieși afară, afară!/ Costumul meu civilizată, și blândețea din gest,/ Teama mea înăscută de lanțuri!/ Viața domestică,/ Viața-așezată, estetică și ordonată!”. Marea călătorie de cucerire a nelimitatului spațiu al mării fusese pentru Fernando Pessoa una din temele predilecte (*Marea portugheză* – ciclul poemelor din *Mesaj*) cu valențe simbolice și mitice. Acum, la Álvaro de Campos această călătorie se transformă din actul cu semnificație colectivă, în posibilitatea de eliberare a eului din constrângerile socio-culturale, de salvare a individului din granițele „vieții așezate”: „Fenicieni! O, voi, cartaginezi! Portughezi ispitiți de ocean/ *Să porniți aventura aceasta a mării Totale./ Să faceți real Imposibilul (...)/ Vreau să merg împreună cu voi, vreau să merg/ Deopotrivă cu voi, vreau să merg/ Deopotrivă cu voi, fiecare din voi/ Peste tot unde ați fost...*” (subl ns).

Să precizăm că un alt mod de eliberare a *emoției impersonale* (a tuturor și a nimănui, dacă l-am parafraza pe T.S. Eliot), marcă a poeticii simulării și principiu de bază în estetica manifestului senzaționist, este senzația – „De fapt, cel mai bun fel de a călători e simțind” – spune de Campos, poetul care „a revelat ceea ce toți paroxiștii și diverșii moderniști s-au străduit, de-a lungul anilor, să vrea să facă” (F. Pessoa, „Poetii senzaționiști”, 1995, p.78). Acest principiu esențial, în formularea lui Pessoa, imprimă aceleași idei și demersuri și la Álvaro de Campos, care le afirmase poetic în poemul *De fapt cel mai bun fel de a călători e simțind*. Printre principiile senzaționismului, cele mai semnificative

sunt căutarea, explorarea ipotezelor de existență, intelectualizarea emoției/ senzației, prin descompunerea și recompunerea ei, simularea, supralicitarea până la paroxism a viziunilor corporalității (de fapt vide sau de carton și cerneală), „autentificarea” senzației prin mărci ale istoricității, ubicuității și hedonismului: „Substituie-te mereu ție însuși – spune ortonimul –. Tu nu-ți ești niciodată de ajuns pentru tine... Lasă-te mereu surprins de tine însuși. (...) Senzațiile tale să fie pur hazard, aventuri care ți se întâmplă. Tu trebuie să fii un univers fără legi pentru a putea fi superior. (...) Fă din sufletul tău o metafizică, o etică și o estetică. Substituie-te lui Dumnezeu fără rușine. Aceasta este singura atitudine cu adevărat religioasă (Dumnezeu este pretutindeni în afară de în el însuși)”. (*ibidem.*)

Heteronimul este „un dispozitiv de producere a *senzațiilor literare*, și de multiplicare a acestor senzații”, după cum notează José Gil (1998, p. 224). Faptul că Pessoa construiește din heteronimii săi euri „conștiente de ele însele”, care adoptă același program de autentificare a eului prin a fi tot „în toate modurile posibile”, face ca fiecare mască în parte să se reveleze ca reală, autentică, autoreferențială, ea însăși dorind și creând adevărul/ realitatea ființei „ca pe un adevăr, nu ca o creație”. În acest sens, Álvaro de Campos trebuie văzut ca fiind *cel mai autentic, cel mai real* dintre heteronimi, căci el amplifică și aduce programul persoan al simulării la nivel paroxistic, rivalizând, prin configurația sa senzaționist-intersecționistă, cu statutul de lege inerentă a ființării eului, având astfel acces esteticosimbolic la materialitatea oricărui *corp* real (*ca obiect de artă*, cf. teoriei lui H.P. Jedy), el însuși asumându-și retoric (în *corpul* limbajului și al sintaxei sale puternic energizate) această caracteristică și eliberându-și masca de ficționalitatea impusă: „Să simți totul în toate felurile./ Să simți totul excesiv, (...)/ Cu cât simt mai mult, cu cât simt mai mult ca ființe diferite,/ Cu cât voi avea mai multe personalități, cu cât voi simți mai simultan împreună cu ele/ Cu cât mai unificat divers, mai dispersat atent/ Voi fi, voi simți, voi trăi, voi exista./ Cu atât voi poseda existența totală a universului,/ Cu atât voi fi mai complet în afara mea prin tot spațiul,/ Mai analog cu Dumnezeu, oricine ar fi el (...)”. (trad. Dan Caragea)

S-a spus că mai cu seamă Álvaro de Campos produce un „timp imanent cu multiple forme”, un „timp de viață, non-fictiv, non-imaginar, un timp mai real și mai viu decât viața” (José Gil). Acest *timp-viață* fiind creația unei ficțiuni, proiectează asupra ei realitate, autentificând masca dincolo de crearea iluziei de autenticitate pe care Pessoa a vrut-o în cazul lui Álvaro de Campos cât mai veridică: „am pus în Álvaro de Campos toată emoția pe care eu n-o acord nici vieții, nici mie însumi” (1993, p.21). Acest heteronim este cel care scapă controlului eului tiranic persoan și dezvoltă

el însuși o heteronimie proprie (*Însemnări*), câștigându-și, la rândul său, rolul de generator de realitate. Álvaro de Campos își transformă masca în persoană „adevărată” deoarece prin autoreferențialitatea versurilor sale dezvăluie/demistifică întreg jocul cu măști al „regizorului” Pessoa, destructurându-l chiar, apoi reorganizându-l pe baza aceluiași tehnici: a simulării, a heteronimiei – devenite de această dată din simple exerciții de creare de iluzii/ ficțiuni, fundamentul ființării estetice autentice, independente: „cioburi conștiente de ele însele nu de mine”. Autonomia pe care o dobândește poemul este cea care consacră realitatea textuală a unei existențe autotelice, rivalizând chiar cu realitatea empirică, a persoanei care cedează locul *personei*.

Câteva exemple de autoreferențialitate care marchează gradual procesul detașării de propria mască și în același timp operația captării (în mod proporțional cu detașarea) de *realitate in sine*, de substanțialitate a eului-construct apar în poemele mari, ample, pentru a insinua doar ideea și a submina procesul heteronimic persoan (*Oda maritimă, Salut lui Walt Whitman*): „O, cum de-am putut să gândesc, să visez aste lucruri? / Departe mă aflu de tot ce a fost cu o clipă-napoi! / Isterie de opuse senzații – când una, când alta”. (*Oda maritimă*)

De la această definiție concisă a propriei sale *ars poetica* Álvaro de Campos trece la o explicitare amănunțită a procesului său creator, bazat pe „imaginația isterică”: „Versurile mele libere (...), versurile mele/ Spasme/ versurile mele-asalt-de-isterie (...) Și versurile mele sunt cele ale unui om incapabil de a străluci/ de a deborda de viață” (*Salut lui Walt Whitman*). Cel care vorbește în nume propriu se descoperă că este claustrat, limitat de limbaj, condiționat de modalitatea de enunțare, ce pare fragmentară, deși energizată de ritmul și forța patosului. Contradicția între dezideratul plenitudinii și condiția limbajului determină un lirism dramatic, notând paroxistic spasme, revelații, tăceri.

După o revenire asupra caracterului arbitrar al eului, se restabilește același traseu al căutării de realitate a măștii care este revelat în/ prin depășirea jumătăților de măsură, prin depășirea eului-interval (Bernardo Soares), a eului-construct: „Eu nu vreau intervale în lume! / Eu vreau o contiguitate profundă și materială între obiecte! / Eu vreau ca fizicele corpuri să se cupleze ca sufeletele,/ De-o manieră dinamică și de asemenea statică”. Viziunea persoană este aici apropiată de cea a panteismului futurist al rușilor, inventatori ai *zaum*-ului, care așezau comunicarea în plan transmental. Energetismul, dinamismul, exaltarea și elogiul interregnului derivă din estetica marinettiană, iar căutarea unui eu pe măsura realității pe care o creează este, la Álvaro de Campos, demersul frecvent de autentificare a propriei măști: „Eu sunt o senzație fără persoană corespondentă,/

O autoconștiință abstractă care nu are loc pentru a fi...” (*Insomnie*). Universul însuși este prea mic pentru un asemenea subiect ubicuu, rivalizând cu ipostaza mallarmeană – cu acea „aptitudine a Universului de a se vedea și de a se reprezenta” printr-o conștiință autoreflexivă a limbii – sau cu ipostaza eului whitmanian, proiectat la scară cosmică, depășindu-i chiar dimensiunile reprezentării acestuia.

Dezvăluirea procesului-spectacol al heteronimilor este cel mai pregnant relevată în poemul cu titlu semnificativ *Am dat la o parte masca și m-am uitat în oglindă*. Acest poem scurt este construit explicit pe ideea autoreferențialității, devenind o *supra-artă poetică* în creația persoană, sau, mai precis, o anti-artă poetică în raport cu procesul creării heteronimilor, un contra-manifest la „supramanifestul” persoană al producției heteronimice: „Am dat la o parte masca și m-am uitat în oglindă./ Eram copilul de acum câțiva ani./ Nu m-am schimbat de loc.../ Țasta-i avantajul să știi să-ți scoți masca./ Ești pururi copil./ Trecutul care a fost/ Copilul./ Am dat la o parte masca și mi-am pus-o din nou./ Așa e mai bine./ Așa, fără mască./ Și mă-ntorc la personalitate ca la punctul terminus al liniei.” (trad. Dan Caragea).

Pentru heteronimul Álvaro de Campos acest joc al măștilor regizorului Pessoa nu mai este o „dramă în ființă”, ci este chiar Drama, Drama conștientizată și asumată, deoarece se pare că eul și-a descoperit esența în realitatea măștii care este de fapt. De aceea poemul *Magnificat* definește suprastructural opera heteronimică în mod interrogativ: „Când se va termina această dramă fără teatru,/ Sau acest teatru fără dramă,/ Și mă voi retrage acasă?/ Unde? când? cum?”. Prin aceste însemnări se încearcă ieșirea din Dramă, depășirea crizei eului prin exercițiul tragic al conștiinței hiperlucide, al voinței de a fi dincolo de ficționalitatea heteronimiei: dincolo de Mască nu se află de altfel decât Masca, o asimilare a artificialului și a multiplului în Unu, agonal și „autentic” prin dramatismul său schizoid. Se poate spune că, în poemele sale, Álvaro de Campos exprimă antidefiniția la formula persoană „drama em gente, em vez de em actos”, ori (se) afirmă doar (ca) cealaltă față a Supra-Măștii pe care o constituie întreaga operă heteronimică. Să fie oare creația lui Pessoa *fața* Măștii, iar cea a lui Álvaro de Campos reversul aceleiași măști? Sau se exprimă faptul că spectacolul pe care vrea să-l regizeze Pessoa sub numele de „drama em gente” și să-l ofere publicului receptor nu este altceva decât ceea ce se organizează prin jocul de culise al actorilor (al măștilor impuse) al căror anti-regizor este Álvaro de Campos?

Totuși această „dramă fără teatru” poate fi imaginea ființei plurale, ca un „ansamblu dramatic” desfășurat pe scena eului vid, a eului ca non-spațiu, ca un construct lipsit de

substanțialitate, arbitrar și singur. Este o dramă care nu-și găsește locul de manifestare, o proiecție de tensiuni fără centru. Divergența este imediat răsturnată printr-o sintagmă a iluzoriei convergențe, a vanei reprezentări a spațiului-spectacol, simbol al gratuității care nu mai este echivalent cu tentația unificării diverse. Jocul de cuvinte, răsturnarea structurii mai sus realizate „teatru fără dramă”, subliniază celebra definiție persoană a heteronimiei, demitizând-o, încredințând-o unei posibile atitudini ludice. Aceasta va accentua deconstruirea heteronimiei, tentativa de anulare, de disoluție a înseși soluției care salvase eul modern de la alienare.

REFERINȚE:

Volume:

PESSOA, Fernando, *Álvaro de Campos – Choix de poèmes*, (1914.1935), Éditions Royaumont, 1988

PESSOA, Fernando, *Le Chemin du Serpent, Oeuvres Complètes*, tome, VII, Christian Bourgois Éditeur, 1991

PESSOA, Fernando, *Oeuvres Complètes* de Fernando Pessoa, *Proses*, I, Publiées du vivant de l’auteur, réunies, annotées et présentées par José Blanco, Éditions de la Différence, Paris, 1988

PESSOA, Fernando, *Ploaie oblică*, trad. Roxana Eminescu, Univers, București, 1980

PESSOA, Fernando, *Sur les Hétéronymes*, Éditions Unes, 1993

Antologii:

CARAGEA, Dan, *Antologia poeziei portugheze*, Editura Edin-ter, București, 1990

Studii:

GIL, José, *Fernando Pessoa – ou la Métaphysique des Sensations*, Éditions de la Différence, Paris, 1988

JEUDY, Henry Pierre, *Corpul ca obiect de artă*, Editura Eurosong & Book, București, 1998, trad. Ana-Maria Gârleanu

LOURENÇO, Eduardo, *Fernando Pessoa, Roi de notre Bavière*, Librairie Séguier – Michel Chandeigne, 1988

NIETZSCHE, Friedrich, *Dincolo de bine și de rău*, Editura Humanitas, București, 1991

RIVAS, Pierre, „Le Futurisme. Portugal et Brésil” în *Les Avant-gardes littéraires au XX siècle*, vol. I, HISTOIRE, publié par le centre d’Étude des Avant-Gardes Littéraires de l’université de Bruxelles, sous la direction de Jean Weisgerber, Académiai Kiadó-Budapest, 1984

VATTIMO, Gianni, *Dincolo de subiect*, Editura Pontica, Constanța, 1994

Zbi